

David Bentley Hart

ATEISMUL: O AMĂGIRE

Revoluția creștină și adversarii ei

Traducere de Eva Damian

Ediție îngrijită de Dragoș Mîrșanu

Carte tipărită cu binecuvântarea

Înaltpreasfințitului

TEOFAN

Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

Editura DOXOLOGIA

2017

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

HART, DAVID BENTLEY

Ateismul - o amăgire: revoluția creștină și adversarii ei /

David Bentley Hart; trad. de Eva Damian; ed. îngrijită de Dragoș
Mîrșanu. - Iași: Doxologia, 2017

Conține bibliografie

Index

ISBN 978-606-666-652-7

I. Damian, Eva (trad.)

II. Mîrșanu, Dragoș (ed.)

28

©2009 by David Hart. Originally published by Yale University Press

Coperta I:

Arestarea lui Iisus (cu episodul tăierii și vindecării urechii lui Malhus), autor anonim, Franța, începutul secolului al XIV-lea – Muzeul „Mayer van den Bergh”, Anvers.

Pentru Solwyn

CUPRINS

Cuvânt înainte	9
Introducere	13

PARTEA I **CREDINȚĂ, RAȚIUNE ȘI LIBERTATE:** **O PERSPECTIVĂ ACTUALĂ**

Capitolul 1 – Evanghelia necredinței	23
Capitolul 2 – Epoca libertății.....	41

PARTEA A II-A **MITOLOGIA EPOCII SECULARE:** **RESCRIEREA MODERNĂ A TRECUTULUI CREȘTIN**

Capitolul 3 – Credință și rațiune	51
Capitolul 4 – Noaptea rațiunii	59
Capitolul 5 – Distrugerea trecutului	75
Capitolul 6 – Moartea și renașterea științei	83
Capitolul 7 – Intoleranță și persecuție	105

Capitolul 8 – Intoleranță și război	119
Capitolul 9 – O eră a întunericului	131

PARTEA A III-A

REVOLUȚIA: PLĂSMUIREA CREȘTINĂ A UMANULUI

Capitolul 10 – Marea revoltă	145
Capitolul 11 – O tristețe glorioasă	165
Capitolul 12 – Un mesaj eliberator	183
Capitolul 13 – Chipul celui fără chip	205
Capitolul 14 – Moartea și nașterea lumilor	223
Capitolul 15 – Umanitatea divină	241

PARTEA A IV-A

REAȚIE ȘI REFUGIU: MODERNITATEA ȘI ECLIPSAREA UMANULUI

Capitolul 16 – Secularismul și victimele sale	261
Capitolul 17 – Vrajitori și sfinți	271
Bibliografie	285
Index	293

Cuvânt înainte

la ediția în limba română

La momentul apariției acestei cărți, popularitatea „Noilor Atei” atinsese apogeul în spațiul anglofon, astfel încât editorii au decis să o publice sub titlul *Atheist Delusions* (ca un „tribut”, să spunem așa, adus succesului imens al cărții lui Richard Dawkins, *The God Delusion* [apărută în limba română sub titlul *Dumnezeu: o amăgire*]). Fără îndoială, această decizie a dus la creșterea cifrei de vânzări, însă, în același timp, a denaturat scopul și esența cărții. Este adevărat că Noii Atei apar menționați în introducerea și în încheierea cărții, însă doar ca procedeu-cadru, menit să plaseze argumentația în contextul unui moment cultural distinct. Și, trebuie să recunosc, cărțile Noilor Atei erau atât de convenabil de prost scrise – slab argumentate, pline de o uluitoare ignoranță conceptuală și istorică, aproape adolescente prin trivialitatea polemică –, încât m-au scutit de necesitatea construirii unei contraargumentări; erau un cadou pe care ar fi fost nepoliticos să îl refuz. Chiar și așa, titlul pe care l-am dat inițial cărții a fost *Revoluția creștină* și, într-adevăr, despre asta și este lucrarea: nenumăratele moduri în care răspândirea creștinismului – în ciuda ambiguităților inerente, a eșecurilor și a declinurilor de-a lungul istoriei – a remodelat implacabil lumea în care trăim prin schimbarea structurilor morale, metafizice și imaginative ale culturii, societății și chiar ale conștiinței umane la cele mai profunde niveluri. Este o încercare, poate că prea succintă, de a spune istoria ascensiunii și declinului creștinismului în Europa și în lumea occidentală, în general, într-un mod aproape complet diferit de grandioasa narațiune a unei modernități mulțumite de sine, ce s-a bucurat de o atât de mare autoritate în ultimele două secole și jumătate

(epopeea victoriei gândirii iluministe asupra superstiției medievale, a răsturnării supranaturalismului irațional de către umanism și a superiorității evidente a tuturor aspectelor consensului cultural al societății moderne asupra absurdităților barbare ale oamenilor antici și medievali). Cu siguranță, ea nu are drept scop o valorizare reacționară a trecutului doar de dragul trecutului și nici o romantizare a Antichității creștine târzii sau a Evului Mediu. Din multe puncte de vedere, suntem într-adevăr norocoși că trăim în societăți moderne. Întrucâtva, scopul principal al cărții a fost recuperarea memoriei: reamintirea cuvenită a îndelungatului trecut creștin, de care sunt pe de-a-ntregul dependente atât de multe dintre principiile morale profunde ale modernității „luminate”, dar a căror memorie ideologia modernității se străduiește atât de mult să o suprimă sau să o distorsioneze; și, de asemenea, o reamintire adecvată a multelor – și adesea nerecunoscutelelor – violențe, atât a celor excesive, cât și a celor subtile, prin care s-a instalat și perpetuat modernitatea. În cele din urmă, proclamarea Dumnezeului-Om dat morții după lege – a robului ucis „pe bună dreptate”, rob ce a fost, chiar și în cea mai groaznică părăsire, umilintă și durere, Fiul cel Veșnic al lui Dumnezeu și Domn al creației – a fost cea care a răsturnat progresiv ierarhia valorilor „de necontestat” și a puterilor „de neînvins” care au guvernat lumea precreștină din timpuri imemoriale. Și la fel fac, cu o uimitoare regularitate, chiar și acei moderni care resping astăzi creștinismul, din motive pe care doar atotpătrunzătoarea gramatică a idealurilor creștine le face plauzibile.

Însă nu e momentul acum să repovestesc sau să fac rezumatul cărții. Le sunt profund recunoscător traducătorului și editorului care s-a îngrijit de ediția în limba română. Sper că vor considera că a meritat timpul și efortul; și mai sper că această carte va încânta în mare parte cititorii români sau (de nu va fi așa) cel puțin îi va binedispune în anumite momente. Epoca Noilor Atei pare să fi apus în lumea anglofonă; în cele din urmă, pare să fi fost doar o modă trecătoare în industria editorială. Și îmi place să mă gândesc că această carte va fi citită în afara contextului efemer al acelor dezbateri și provocări, astfel încât argumentația să-i poată fi evaluată doar pentru propriile ei calități sau defecte. De asemenea, sunt conștient de limitările demonstrației mele și îmi închipui că sunt alții care ar fi putut spune mai bine aceeași

poveste. La urma urmei, nu sunt istoric; tot ce pot invoca din acest punct de vedere este dorința de a-mi cultiva o vastă și deschisă cunoaștere istorică, care să-mi permită să disting între ficțiune și realitate sau între ideologie și onestitate intelectuală. Pregătirea mea este cea de clasicist, filosof, teolog, cercetător al religiilor și altele câteva; de asemenea, sunt și scriitor și chiar (probabil că mult prea frecvent) satiric (provin din statul Maryland, unde planează asupra noastră spiritul titanic al lui H.L. Mencken). Și, în privința anumitor detalii, bucuros m-aș lăsa pe mâinile istoricilor cu adevărat dedicați. Acestea fiind zise, cred că povestea spusă de această carte este adevărată și că pur și simplu Evanghelia a creat în societatea și sensibilitatea umane o revoluție care – tocmai pentru că nu a fost subită, traumatizantă și mărginită, ci progresivă, continuă și atotpătrunzătoare – a fost cea mai semnificativă, profundă și radicală revoluție din istoria umanității. Și pentru că acum suntem în plină epocă a contrarevoluției, dar o contrarevoluție ce nu se poate elibera de moștenirea creștină pe care caută să o abandoneze, ar trebui să reflectăm asupra forțelor istorice și spirituale care ne-au adus aici. În pragul nebuniei, Nietzsche anunța mărșăluțelul antagonism pe care dorea să îl inaugureze în filosofia sa: „Dionysos împotriva Celui răstignit”. Dar acesta era un nonsens. Dionysos nu poate fi reînviat și oamenii moderni nu se pot reîntoarce la frumoasele și sălbaticile idile ale unui trecut păgân precreștin. Evanghelia a dat în vileag, a cucerit și a demistificat vechile puteri nu doar pentru o vreme, ci pentru totdeauna. O cultură postcreștină nu poate fi o cultură păgână. Întorcându-și fața de la Dumnezeu-Omul, ființele umane nu pot dibui drumul înapoi către zei, cu tot misterul, grandoarea, cruzimea și farmecul lor. Nietzsche a anticipat o altă posibilitate – nihilismul, „oaspetele straniu” ce bate la ușă – care inevitabil ocupă locul pe care creștinismul îl lasă liber pe măsură ce se retrage din conștiința socială. Dacă este un nihilism sălbatic și violent sau unul îndulcit și binevoitor, rămâne de văzut; probabil vor alterna. Însă, indiferent de caz, nu există nici o altă soluție decât trezirea creștinismului. Acesta este motivul pentru care sunt atât de importante acum exercițiile de rememorare autentică: evocând adevărata istorie, am putea vedea cum să adunăm acele fragmente ale trecutului care merită a fi păstrate și reînnoite și să învățăm a le folosi pentru construirea unei alte fundații,

mai smerite, dar poate mai bune decât ar putea să o facă compromisurile cu lumea ale unei creștinătăți pe cale de dispariție. Poate că, până la urmă, declinul creștinătății este, de asemenea, un har: o invitație la a trăi cu adevărat Evanghelia după modelul Celui care, deși Dumnezeu, S-a golit pe Sine în chipul unui rob, pentru mântuirea lumii.

În societățile occidentale de astăzi, cifrele relative ale „teiştilor” sau „ateiştilor” convinși reprezintă doar o chestiune nesemnificativă pentru înțelegerea pericolelor și oportunităților momentului actual. Cu siguranță, în America și în mare parte din „anglosferă”, discuția s-a mutat deja de la întrebările abstracte ale „religiei” și a revenit la problema mai cuprinzătoare a modului cum perspectiva „seculară” poate configura instituțiile prin care modernitatea se conduce pe sine și a gradului în care imperativul acestei perspective poate fi impus comunităților religioase recalcitrante, care ar dori să-i opună rezistență. Cel mai perfid aspect al mitologiei modernității este acela că secularul nu este o ideologie, cu propriile sale certitudini, prejudecăți și adeziuni iraționale, ci doar un context cultural care permite tuturor convingerilor să înflorească, în măsura în care caracterul lor distinct se limitează strict la sfera privată. Aceasta permite frecvent regimurilor seculare să se promoveze și să se perpetueze printr-o mare diversitate de violențe și nedreptăți, atât acasă, cât și peste hotare, și pe care totuși se fac că nu le văd. Cu greu se pot plânge creștinii de injustețea ideologiei seculare, de agresivitatea și fătarnicia sa, având în vedere că, în numeroase aspecte, aceasta este rezultatul istoric al contradicțiilor inerente creștinătății și a imposibilei asocieri ce s-a încercat între principiile creștine și puterea statului. Dar, la secerișul creștinătății, responsabilitatea creștinilor rămâne aceeași: să dea în vileag violențele pe care le ascundem de noi înșine și minciunile ce ni le spunem, și de a proclama o împărăție a iubirii care cu adevărat nu depinde de intrigile și ambițiile puterii omenești. Numai astfel poate creștinismul continua și reînnoi adevărata revoluție a Evangheliei.

Introducere

Această carte nu este, în nici un fel, o scriere istorică obiectivă. Imparțialitatea absolută este imposibilă chiar și pentru cel mai serios dintre istorici, din moment ce scrierea istoriei presupune, în mod necesar, o relatare a cauzelor și efectelor, fiind astfel un act de interpretare care, prin natura sa, niciodată nu poate fi pe deplin lipsit de prejudecată. În orice caz, eu nu sunt chiar un istoric și nici măcar nu aspir la detașare. În cele ce urmează, prejudecățile mele sunt evidente și necenzurate și argumentarea mea este, pe alocuri, intenționat dusă la extrem (sau așa ar putea părea). Cred că este prudent să recunosc aceasta de la început, chiar și pentru a evita să fiu acuzat, mai târziu, că am emis pretenții de obiectivitate sau neutralitate pentru a-i induce cititorului o stare de credulitate docilă. Lucrarea mea este cel mult un „eseu istoric”, nicidecum nepărtinitor, pe care l-am dorit a fi, în primul rând, o apologie a unui mod anume de înțelegere a efectului creștinismului asupra dezvoltării civilizației occidentale.

Aceasta nu înseamnă, mă grăbesc să adaug, că mă dezic de alegațiile adevărului obiectiv: a recunoaște că opiniile istorice nu pot fi niciodată libere de prejudecăți sau convingeri personale este puțin probabil să conducă la un relativism deplin. Ar putea fi imposibil să aduci o dovadă cu totul irefutabilă pentru deducțiile cuiva, dar este cu siguranță posibil să furnizezi un probatoriu suficient pentru a le certifica până dincolo de un nivel de îndoială admisibil, la fel cum este posibil să îți dai seama atunci când o anumită interpretare a depășit sau a contrazis orice dovadă și a devenit aproape o portavoce pentru preferințele, interesele sau apartenențele scriitorului. Mai mult, pot garanta pentru onestitatea argumentării mele: nu am deformat, în mod conștient,

nici un aspect al istoriei pe care l-am adus în discuție și nu m-am străduit să ascund aspectele mai puțin plăcute. Se întâmplă totuși că o astfel de sinceritate are un preț mic. Din moment ce ipoteza pe care o propun *nu* este aceea că învățătura creștină poate transforma ca prin magie societăți întregi, în mod miraculos și dintr-o dată, că poate să scoată la lumină dragostea care sălășluiește în adâncurile fiecărui suflet și să elimine, în totalitate, cruzimea și violența din natura umană sau că poate, în mod miraculos, să îi ridice pe oameni deasupra contextelor istorice, nu simt nevoia de a eluda sau a găsi scuze nenumăratelor cazuri de creștini care, de-a lungul timpului, nu au trăit în iubire și pace. Acolo unde vin în apărarea creștinismului istoric, este numai pentru a ridica obiecții împotriva unor calomnii răspândite la adresa Bisericii, pentru a protesta față de ceea ce cred că sunt acuzații josnice și nefondate împotriva credinței sau istoriei creștine sau pentru a atrage atenția asupra realizărilor și virtuților pe care scriitorii de înclinație hotărât anticreștină tind să le ignore, să le treacă sub tăcere sau să le respingă.

Dincolo de toate acestea, ambițiile mele sunt umile; nu încerc să convertesc pe nimeni la nimic. Desigur, problema credinței sau a necredinței mele este destul de irelevantă pentru argumentația mea și, în mod surprinzător, nu ar aduce mai multă claritate. Spre exemplu, unele dintre capitolele de la începutul acestei cărți se referă la Biserica Romano-Catolică; însă orice spun în apărarea ei nu trebuie înțeles drept o pledoarie în favoarea instituției în sine (de care nu aparțin), ci doar de dragul acurateții istorice. Pentru a fi sincer, sentimentele mele față de creștinismul instituțional sunt arareori ceva mai mult decât călduțe; și există numeroase forme ale credinței și practicii creștine despre care cu greu aș putea spune o vorbă bună din adâncul sufletului meu, și a căror respingere din partea ateilor și scepticilor o consider demnă de laudă. Mai mult, într-un sens mai larg, nimic din ce susțin mai jos – chiar dacă este luat ca atare – nu implică faptul că viziunea creștină asupra realității este adevărată. Și totuși, chiar și așa, ipoteza pe care o emit se dorește a fi provocatoare, iar părțile ei apologetice sunt menite să netezească drumul pentru un număr de aserțiuni mult mai puternice și poate chiar lipsite de moderație.

În principal – sau cel puțin în mare parte – această, carte se referă la istoria Bisericii primare, la primele patru sau cinci secole, și la modul cum creștinătatea s-a născut din cultura Antichității târzii. Principalul scop al scrierii mele este să atrag atenția asupra naturii radicale și specifice a noii religii în acel context: cât de uriașă a fost transformarea gândirii, simțirii, culturii, moralității și reprezentării spirituale pe care a reprezentat-o creștinismul în epoca Romei păgâne; eliberarea de fatalism, deznădejde universală și teroarea forțelor oculte; nemăsurata demnitate pe care a conferit-o persoanei umane; demascarea celor mai nemiloase aspecte ale societății păgâne; demistificarea (din păcate doar parțială) puterii politice; capacitatea de a crea comuniune morală acolo unde nu existase; ridicarea iubirii lucrătoare deasupra tuturor celorlalte virtuți. Enunțat în cea mai elementară și plină de optimism formă, argumentul meu este că, mai întâi, dintre toate marile tranziții care au marcat evoluția civilizației occidentale, în salturi sau treptat, politic sau filosofic, social sau științific, material sau spiritual, una singură – triumful creștinismului – poate fi considerată pe deplin o „revoluție”: o revizuire a viziunii dominante pe care umanitatea o avea asupra realității, atât de atotpătrunzătoare în influență și de vastă în consecințe, încât a creat o nouă concepție despre lume, despre istorie, despre firea umană, despre timp și despre binele moral. În mintea mea, aș putea să adaug, a fost un eveniment incomensurabil mai impresionant prin creativitatea sa culturală și mai înălțător în puterea sa morală decât orice altă mișcare a spiritului, voinței, imaginației, aspirației sau progresului din istoria lumii occidentale. Și sunt convins că, având în vedere cât de diferit a fost creștinismul față de cultura pe care încet și sigur a înlocuit-o, victoria sa finală a fost un eveniment atât de improbabil, încât forțează însăși limitele modului nostru de înțelegere a cauzalității istorice.

Există totuși și o parte negativă a discursului meu. Este ceea ce aș putea numi propria-mi respingere a modernității – sau, mai curând, respingerea ideologiei „modernului” și respingerea, în special, a mitului „iluminismului”. Trebuie să explic că prin modernitate, în mod sigur, nu mă refer la medicina modernă, transportul aerian, explorarea cosmosului sau la oricare aspecte cu adevărat folositoare sau de apreciat ale vieții; nici măcar nu mă refer la metoda filosofică modernă,

la ideologia socială sau la gândirea politică. Mai curând, mă refer la metadiscursul epocii moderne despre sine însăși: despre triumful rațiunii critice asupra credinței „iraționale”, despre progresul moralității sociale către o justiție și libertate superioare, despre „toleranța” statului secular și despre necontestatul primat etic fie al individualismului, fie al colectivismului, în funcție de caz. Într-adevăr, ce vreau parțial să demonstrez este că ceea ce mulți dintre noi ne-am obișnuit să numim „epoca rațiunii” a fost, în unele aspecte importante, începutul eclipsei autorității rațiunii ca valoare culturală; că epoca modernă este remarcabilă, în mare măsură, pentru triumful dogmatismului inflexibil și irațional în toate sferele strădaniei omenești (inclusiv în domeniul științelor) și pentru zborul dinspre raționalitate către o grămadă de fundamentalisme paliative, religioase și seculare; că ideologia iluminismului aparținând modernității *ca atare* nu are nici un merit în dezvoltarea științei moderne; că predispoziția pentru barbarism a statului modern secular depășește tot răul de care creștinismul ar putea fi, pe bună dreptate, acuzat nu doar în virtutea tehnologiei superioare de care dispune, ci prin însăși natura sa; că printre marile realizări ale culturii moderne se numără masiva refugiere în superstiții și incubarea unor tipuri brutale de nihilism; și că, prin comparație cu revoluția creștină ce i-a precedat, modernitatea nu este altceva decât un efect întârziat, sau chiar o contrarevoluție – o întoarcere reacționară către o confortabilă, dar dezumanizantă înrobire, mentală și morală, față de natura primară. De fapt, aici povestea mea începe și se termină în același timp. Scopul lucrării mele îl reprezintă primele secole ale Bisericii, dar abordarea acestor secole este în mare parte din perspectiva actuală și revin în prezent doar pentru a vedea care trebuie să fie adevărata natură a culturii postcreștine. Nu este nevoie să menționez că, probabil, prezicerile mele tind să fie sumbre.

Rezumarea este întotdeauna periculoasă. Știu că – reducând-o la minimum – ipotezei pe care o propun îi lipsește un anumit rafinament. Îl voi lăsa pe cititor să decidă dacă, în procesul detalierii, am reușit să ating un grad mai înalt de subtilitate. Oricum, ce dă viață acestui proiect este sentimentul puternic că uitarea și alienarea culturală ne separă de primele secole ale erei creștine, și că adesea, familiaritatea pe care o avem cu creștinismul, așa cum îl cunoaștem azi, ne poate face

insensibili, din nefericire, la noutatea și miracolul mesajului creștin, așa cum a fost propovăduit pentru prima dată – sau chiar cum a fost receptat de generații de creștini din Antichitate și Evul Mediu. Felul în care percepem continuitatea istoriei, deși poate accepta fragmentări și frământări de o oarecare magnitudine, poate face totuși dificil efortul de a înțelege amplitudinea incomensurabilă a ceea ce doresc să numesc „întreruperea creștină” a tradiției occidentale. Însă este ceva ce trebuie să înțelegem, dacă vrem să ne facem o idee clară despre cine am fost și ce am devenit, sau să înțelegem atât cauzalitatea fericită, cât și fragilitatea chinuitoare a multora dintre aceste „adevăruri” morale pe care se fundamentează sensul umanității noastre, sau chiar să înțelegem ce mijloace de apărare avem în fața disoluției culturale a acelor adevăruri. Și, până la urmă, având în vedere cât de mare a fost forța acestei revoluții creștine în definirea realității noastre, este obligația noastră față de trecut să-i descifrăm adevărata ei natură.

Am spus despre această carte că este un eseu și cititorul ar trebui să aibă aceasta în minte pe măsură ce o parcurge. Ceea ce urmează nu este, practic deloc, o istorie, dacă prin aceasta se înțelege o cronică secvențială, minuțios exhaustivă, a evenimentelor sociale, politice și economice. În mare parte, aceasta și pentru că pur și simplu îmi lipsesc multe dintre competențele speciale proprii istoricilor profesioniști autentici și pentru că sunt conștient de micimea eforturilor mele comparativ cu munca lor. Ceea ce am scris este o meditație extinsă despre anumite fapte istorice și nimic mai mult. Dispunerea lor este mai degrabă tematică decât cronologică, și nu se referă la multe dintre dezbaterile furtunoase ale cercetării istorice moderne privitoare la Biserica primară (exceptând acolo unde este necesar). Prin urmare, relatarea mea va merge în ritmul argumentării. Și cum lucrarea este un eseu, aș fi preferat să o realizez complet fără aparat critic, pentru a o face, pe cât posibil, concisă și cursivă; dându-mi însă seama că nu pot să mă dispensez în totalitate de note, le-am redus atât cât mi-au permis bunul simț și propria conștiință. Desfășurarea argumentării mele este simplă și cuprinde patru „momente”: încep, în partea I, de la statutul actual al populației polemici antireligioase și anticreștine și încerc să identific anumite supoziii comune care o inspiră; în partea a II-a am în vedere,

într-o manieră oarecum dezorganizată, imaginea trecutului creștin pe care ideologia modernității ne-a învățat să o îmbrățișăm; în partea a III-a, miezul cărții, încerc să tălmăcesc (tematic, așa cum spuneam) ce s-a întâmplat în timpul primelor secole ale Bisericii și convertirea progresivă a Imperiului Roman la noua credință; în partea a IV-a revin în prezent pentru a evalua consecințele declinului creștinismului.

În concluzie, ceea ce am încercat să descriu în această carte este în mare parte o viziune personală asupra istoriei creștine și sunt conștient că este, probabil, întrucâtva excentrică în anumite accente, în formă și, ocazional, în ton. Aceasta nu înseamnă că este, preponderent, o colecție de impresii subiective; sunt dornic să lupt împotriva a ceea ce consider a fi istorii false și împotriva istoricilor necinstiți sau incompetenți, și aceasta presupune un probatoriu solid. Astfel, trebuie admis faptul că a transmite o viziune personală presupune mai mult decât a demonstra sau a respinge anumite afirmații privitoare la fapte; trebuie invitați ceilalți să vadă ce vezi și tu și trebuie atrași în lumea pe care acea viziune o dezvăluie. Cred că, într-un anumit moment din istorie, ceva s-a întâmplat cu umanitatea din Occident și a schimbat-o la cele mai profunde niveluri ale conștiinței și la cele mai înalte niveluri ale culturii. A fost ceva de o amploare atât de neobișnuită și de radiantă, încât este aproape inexplicabil că amintirea acesteia a dispărut în mare măsură din mințile noastre, pentru a fi redusă la moduri arhaice de gândire și aspirații ale căror origini nu le mai cunoaștem, sau pentru a fi înlocuită pe de-a-ntregul de câteva moduri recente de gândire și aspirații care ne lasă nepăsători în fața a ceea ce am lăsat în urmă. Dar probabil că vâlul pe care timpul îl așază între noi și trecutul îndepărtat ne protejează într-un anumit sens de povara unei memorii prea încărcate. Adeșori se dovedește a fi obositor să te scufunzi cu totul în umbrele epocilor apuse, iar capacitatea noastră de a uita (așa cum observa Friedrich Nietzsche) este în mare măsură parte din capacitatea noastră de a trăi în prezent. Acestea fiind spuse, orice putere naturală poate deveni însă o slăbiciune înăscută; a trăi complet în prezent, fără înțelepciunea oferită de o perspectivă amplă asupra trecutului, înseamnă a trăi o viață marcată de imbecilitate, de distracție insipidă și ingraturitate. Cu timpul, capacitatea noastră de a uita poate face ca totul să pară derizoriu

și predictibil, chiar dacă există lucruri remarcabile și neverosimile. Cea mai importantă funcție a reflecției istorice este de a ne trezi din complacerea în uitare și de a ne chema la cunoașterea lucrurilor ce nu ar trebuie date uitării. Iar cea mai importantă funcție a istoriei creștine nu este de a ne reaminti numai cum am ajuns oameni moderni sau cum a prins formă civilizația occidentală, ci și de ceva nemăsurat de minunat și nespus de frumos, a cărui cunoaștere încă ne poate bântui, încânta, tortura și transfigura.

PARTEA I

CREDINȚĂ,
RAȚIUNE ȘI LIBERTATE:
O PERSPECTIVĂ ACTUALĂ

1

Evanghelia necredinței

S-ar putea crede că acestea sunt timpuri exuberante pentru cei mai îndârjiți oponenți ai religiei; rareori au putut cunoaște un moment atât de plin de perspective amețitoare. O otheadă la tendințele actuale pe piața publicațiilor ar trebui să fie suficientă pentru a face să palpitate înflăcărata inimă a secularistului la îndrăzneța și fermecătorea speranță că am putea păși într-o epocă de aur a atacurilor neînfricate asupra inveteratei sclavii a umanității față de „dogma irațională” și „tribalismul credinței”. Condițiile oferite de editori nu au fost niciodată mai propice pentru tiradele prefăcute împotriva religiei sau (în sens mai restrâns) împotriva monoteismului, sau (mai specific) împotriva creștinismului, sau (mai exact) împotriva romano-catolicismului. Niciodată ca acum nu au fost ziarele sau editurile atât de ospitaliere cu jurnaliști, biologi, filosofi mărunți, moraliști amatori fluturându-și cu mândrie diplomele, prozatori și (cei mai importanți dintre toți) actori de film dornici să denunțe sălbăticia credinței, să pornească alarme frenetice împotriva iminenței unei noi „teocrații” și să comenteze virtuțile ieșirii de sub vraja spiritului a tuturor celor care au înțelepciunea să ia aminte. La momentul la care scriu, cea mai recentă încercare a lui Daniel Dennett de a lecui umanitatea credulă de atașamentul față de fanteziile absurde ale religiei, prin lucrarea *Breaking the Spell* [*Dezvrăjire*], a aterizat în mijlocul vaietelor de indignare ale credincioșilor și a strigătelor triumfătoare ale necredincioșilor. *The God Delusion* [*Dumnezeu: o amăgire*], un atac energic împotriva credinței religioase, tocmai a fost publicată de Richard Dawkins, zoolog și neobosit pamfletar, care – în ciuda incapacității sale de a filosofa – își fascinează

întotdeauna cititorii prin îndrăzneala sa retorică. Jurnalistul Christopher Hitchens, al cărui talent pentru caricatura intelectuală depășește întrucâtva stăpânirea logicii consecutive, tocmai a publicat *God Is Not Great* [Dumnezeu nu e mare], o carte care ridică pe *non sequitur* aproape la rangul de metodă dialectică. De-a lungul ultimilor ani, *The End of Faith* [Sfârșitul credinței], atacul pueril al lui Sam Harris împotriva credinței religioase, s-a bucurat de vânzări mari și laude zeloase din partea criticilor favorabili¹. După ceva vreme, trilogia fantastică pentru copii a lui Philip Pullman, *Materiile întunecate*, de factură ateist-evangelică (mai curând supraevaluată), s-a vândut în milioane de exemplare, a fost mult lăudată de numeroși critici, adaptată pentru a fi pusă în scenă și parțial ecranizată; cel de-al treilea volum, cel mai slab din serie, a câștigat respectabilul Whitbread Prize. Și nu mai e nevoie să menționăm extraordinara cifră de vânzări a *Codului lui Da Vinci* a lui Dan Brown, însoțit deja de un film semnificativ și cu siguranță unul dintre cele mai de succes romane scrise vreodată de un cvasiagramat. Și așa putea continua.

O notă de asprime, totuși, se aude probabil deja din tonul meu, și probabil ar trebui să mă străduiesc să o înăbuș. Nu este determinată însă de o atitudine împotriva necredinței ca atare; cu sinceritate pot spune că sunt numeroase forme de ateism pe care le consider mult mai admirabile decât multe forme de creștinism sau de religie, în general. Dar ateismul care constă în întregime din argumente găunoase plutind în oceane de ignoranță istorică, care se manifestă turbulent din pricina furtunilor îndreptățirii stridente de sine, este la fel de abominabil ca orice altă formă de fundamentalism. Sincer, uneori este dificil să răspunzi cu noblețe la tot felul de invective în prezent la modă printre necredincioșii devotați sau la tot felul de denaturări ale istoriei pe care, de obicei, le implică. Să îl luăm spre exemplu pe Peter Watson, autor

¹ Daniel C. Dennett, *Breaking the Spell: Religion as a Natural Phenomenon* (New York: Viking, 2006); Richard Dawkins, *The God Delusion* (New York: Houghton Mifflin, 2006) [Dumnezeu: o amăgire, trad. rom. de Victor Godeanu, Curtea Veche, București, 2012]; Christopher Hitchens, *God Is Not Great: How Religion Poisons Everything* (New York: Twelve, 2007) [Dumnezeu nu este mare: cum otrăvește religia totul, trad. rom. de Patricia Neculae, Litera, București, 2012]; Sam Harris, *The End of Faith: Religion, Terror, and the Future of Reason* (New York: W.W. Norton, 2004) [Sfârșitul credinței. Religie, teroare și viitorul rațiunii, trad. rom. de Alexandru Anghel, Heralt, București, 2016].